

Received / Makale Geliş Tarihi 14.09.2023
Published / Yayınlanma Tarihi 30.11.2023
Volume / Issue (Cilt/Sayı)-ss/pp 10(101), 3089-3102

Research Article /Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.10253541

Nuray Danış
<https://orcid.org/0009-0001-8629-1878>
MEB, Diyarbakır / TÜRKİYE

İsmail Güneş
<https://orcid.org/0009-0002-7498-4332>
MEB, Diyarbakır / TÜRKİYE

Kemal Tektaş
<https://orcid.org/0009-0004-9970-9016>
MEB, Diyarbakır / TÜRKİYE

Serhat Eroğlu
<https://orcid.org/0009-0009-1031-7304>
MEB, Diyarbakır / TÜRKİYE

Muhsin İpek
<https://orcid.org/0009-0004-1743-6641>
MEB, Diyarbakır / TÜRKİYE

Vehbi Kaçan
<https://orcid.org/0009-0000-1498-4483>
MEB, Diyarbakır / TÜRKİYE

Abdullah Çalışkan
<https://orcid.org/0009-0002-9315-7930>
MEB, Diyarbakır / TÜRKİYE

Uğur Ahmet Gürbüz
<https://orcid.org/0009-0001-0344-2491>
MEB, Diyarbakır / TÜRKİYE

Kapsayıcı Eğitimin Dünü, Bugünü, Yarını ve Öğrenme Ortamlarına Yansımaları

Past, Present, Future of Inclusive Education and Its Reflections on Learning Environments

ÖZET

Kapsayıcı eğitim anlayışı, engelli öğrencilerin haklarını savunan araştırmacıların, bu kapsamı genişleterek, dezavantajlı öğrencileri de içine almaya başlamasıyla yaygınlaşmaya başlamıştır. Öğrenme ortamlarında birbirinde farklılaşan çok sayıda öğrenci vardır. Kimilerinin engel durumları bulunurken, bazıları ülkelerinde savaş veya benzeri sebeplerle ayrılarak gelmişlerdir. Eğitim ortamlarında bu kadar bireysel farklılıklara sahip olan okulların, herkese aynı eğitimi vermesi kesinlikle adil ve eşit olmayacaktır. İşte tam da bu noktada araştırmacılar, kapsayıcı eğitim programını ortaya atmışlardır. Kapsayıcı eğitim bir kültürdür, bir anlayış modelidir. Empati kurma yoludur. Kapsayıcı eğitim, bireysel farklılıklara sahip, ilgisi, merakı ve öğrenme alanı farklı olan her bir eğitim ortamlarına katılımını ve bu doğrultuda onlarla ilgili profesyonellerin desteklenmesine yönelik süreçleri gerektiren bir süreçtir. Kapsayıcı eğitim bir program, müfredat ya da yaklaşımdan ziyade, her şeyden öte bir anlayıştır. Geçmişte her ne kadar sadece engelli bireyler üzerine kurulmuşsa da günümüzde tüm dezavantajlı bireyleri kapsamaktadır. Kapsayıcı eğitimde her geçen gün bireylerin eğitim haklarının ve olanaklarının artırılması için çaba sarf edilmektedir. 1970' li yıllarda başlayan bu süreç, öğrencilerin gereksiniminden, öğretmen eğitimlerine ve veli katılımlarının planlanmasına kadar gelişim kaydetmiştir. Her ne kadar okulların fiziksel koşulları, öğrenme ortamları ve öğretmenlerin bilgi olarak eksik kaldıkları ifade edilse de, gelinen nokta hiç de azımsanmayacak bir düzeye gelmiştir.

Kapsayıcı eğitimde; öğretmen eğitimlerinin niteliklerinin artırılması, okulların eğitim öğretim koşullarının geliştirilmesi, velilerin program içine dâhil edilmesi ve toplumda dezavantajlı bireylere yönelik farkındalıkların artırılmasıyla, bu öğrencilerin akademik, sosyal ve psikolojik yönlerinin artacağı, istihdam olanaklarının açılacağı ve topluma kazandırılmış birer fert olacakları düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kapsayıcılık, Dezavantajlı Bireyler, Öğrenme Ortamları

ABSRTACT

The concept of inclusive education began to become widespread when researchers advocating the rights of disabled students began to expand this scope and include disadvantaged students. There are many students who differ from each other in their learning environments. While some of them have disabilities, some have left their countries due to war or similar reasons. It would definitely not be fair and equal for schools with such individual differences in educational environments to provide the same education to everyone. It is at this point that researchers have put forward the inclusive education program. Inclusive education is a culture, a model of understanding. It is a way to empathize. Inclusive education is a process that requires the participation of individuals with individual differences in educational environments with different interests, curiosity and learning areas, and processes to support professionals related to them in this direction. Inclusive education is more than a program, curriculum or approach, it is above all an understanding. Although in the past it was established only on disabled individuals, today it covers all disadvantaged individuals. In inclusive education, efforts are made every day to increase individuals' educational rights and opportunities. This process, which started in the 1970s, has progressed from the needs of students to teacher training and planning parent involvement. Although it is stated that the physical conditions of schools, learning environments and teachers are lacking in knowledge, the point reached has reached a significant level.

In inclusive education; It is thought that by increasing the qualifications of teacher training, improving the educational conditions of schools, including parents in the program and increasing awareness of disadvantaged individuals in society, the academic, social and psychological aspects of these students will increase, employment opportunities will open and they will become integrated members of society.

Keyboards: Inclusion, Disadvantaged Individuals, Learning Environments.

1. GİRİŞ

Dünya üzerinde her geçen gün yeni olaylar, depremler, seller ve savaş olmaktadır. Birçok insan yaşadığı şehri, kenti ve ülkesini terk ederek yollara düşmekte ve sığınacağı bir ülkenin arayışı içine girmektedir. Göç edilen yerler yeni imkânlar sunduğu gibi, birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Özellikle çocuk ve gençlerin yaşadıkları travma, sonrasında ortaya çıkan psikolojik sorunlar, onların gelecekle ilgili kötü yönde etkilemektedir. Vatani, ülkesini ters eden binlerce milyonlarca insan en temel ihtiyaç olan beslenme, barınma, sağlık ve eğitim ihtiyaçları ile baş başa kalmaktadır. Sığınılan ülkeler her ne kadar beslenme, barınma ve sağlık ihtiyaçlarını karşılamaya çalışsa da özellikle eğitim konusunda çok büyük uyum sorunları yaşanmaktadır. Okul çağındaki genç ve çocukların, sınıflarından, okullarından, öğretmenlerinden, arkadaşlarından ve öğrenme ortamlarından uzaklaşması, eğitimin sekteye uğramasına neden olmaktadır. Çocuk ve gençlerin, akranlarıyla aynı ve eşit eğitim olanaklarına sahip olabilmesi ve yaşadıkları çevreye uyum sağlayabilmeleri ancak hızlı bir eğitim ortamının hazırlanması ile mümkün olabilmektedir. Çünkü eğitim sayesinde çocuk girdiği sınıf ve okul ortamında sosyalleşebilmekte ve yaşadığı sorun, sıkıntı ve travmaları daha hızlı bir şekilde atlatabilmektedir. Bundan dolayıdır ki, mültecileri barındıran ülkeler, bu çocukların eğitime erişimleri için birçok yasal düzenleme ve eğitim programını uygulamaya koymaktadır. Mülteci öğrencilerle ilgili gittikleri ülkede yerleşik olan öğrencilerin eğitime bakış açıları, kullandıkları dil ve geldikleri kültür birbirlerinden farklılık göstermektedir. Bunun için okullarda verilecek eğitim hizmetlerinin belirli standartlara bağlanması gerekmektedir. Bu standartlardan biri de INEE' dir. İNNE' ye (Inter-Agency Network for Education in Emergencies) (2010) göre, göçmen öğrencilere verilecek eğitim şu ilkelere sahip olmalıdır:

- İnsan haklarına saygılı ve bu hakları koruyucu nitelikte olmalıdır.
- Öğrencilerin geldikleri ülkede maruz kaldıkları olumsuz hayat şartları ile baş etmelerine olanak sağlamalıdır.
- Öğrencilerin yerleştirilmesi düşünülen okula ulaşım hem kolay hem de ücretsiz olmalıdır.
- Ders öğretmenleri bu konuda eğitilerek, öğrenci ihtiyaçlarına cevap verebilecek donanıma sahip olmalıdır.
- Esnek bir müfredat yapısına sahip, içinde bulunduğu şartlara uyarlanabilen geçici ya da uzaktan eğitim olanaklarını içermelidir.

Tüm bunları içeren kapsayıcı eğitim, öğrencilerin ortak bir vizyon etrafında yaşatlarıyla birlikte okula aktif katılım sağladıkları, her öğrencinin ilgi, merak ve yeteneğine göre eğitim programı ile eğitim ortamlarının farklılaştırıldığı bir eğitim türünün içermektedir. Kapsayıcı eğitimde farklılıklar sorun olarak görülmez. Çok kültürlüğü fırsata çevirecek eğitim çözümleri üretilir. Kapsayıcı eğitimde asıl amaç, mülteci öğrencileri bir an evvel içinde yaşadıkları ülkenin eğitim sistemine entegrasyonunun sağlanmasıdır. Kapsayıcı eğitim sahip olduğu içerikler ve bunu destekleyen felsefi yapısıyla sadece kurumsal bağlamında değil aynı zamanda olumlu okul ikliminin oluşumunda da etkinlik sağlamaktadır. Tüm bunları içeren kapsayıcı eğitimin, ülkemizdeki literatüre girişi son 4-5 yılda olmuştur. Göçmenlerin ülkemizde sayılarının artmasına bağlı olarak Milli Eğitim Bakanlığı, bu gelen vatandaşların çocuklarının eğitimlerinden ger kalmamaları için birtakım önlemler almaya başlamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) "sınıfta yabancı uyruklu öğrenci bulunan öğretmenler" in duruma hâkim olması ve bu öğrencilerin entegrasyonu için kapsayıcı eğitimi anlatan bir kitap yayınlamıştır (Öztürk ve diğ. 2017). Kapsayıcı eğitim, 2000'li yılların başı itibarı ile daha çok kültürel, sosyal, etnik ve dilsel farklılıkları olan grupların, içinde buldukları topluma uyum sağlamaları ve akranlarıyla aynı eğitim olanaklarından yararlanmaları için gündeme alınmaya başlanmıştır. Geçmişteki araştırmalarda kimi zaman engelli bireylerin topluma kazandırılması kavramı olarak kullanılsa da 1970' li yıllarından sonra daha çok ehlileştirme kavramı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Slee, 2001). Kapsayıcı eğitimin çıkışı engelli bireylerin eğitimi noktasında olmuştur. Sonradan bu eğitim türünün engellilerin yanında dezavantajlı çocuklar ve göçmenleri de içine alan bir yaklaşım haline gelmiştir. Ülkemizde de bu kavram daha önceleri ayrımcılık karşıtı eğitim olarak adlandırılmış ise de sonradan kapsayıcı eğitim olarak adlandırılmıştır. Her ne kadar bu iki kavram birbirinin yerine kullanılmış ise de; kapsayıcı eğitim daha çok farklılıkları aynı pota içinde eritme ve bunları aynı yaşam döngüsü içinde bir arada uyumlu olarak tutmadır. Her ne kadar göçmenlere ya da sığınmacılara verilen eğitimin adı kapsayıcılık olarak ifade edilse de bu kavram ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmektedir. Bu araştırmada, kapsayıcılık eğitiminin dün, bugün, yarın irdelenmiş, ülkelerin kapsayıcı eğitime dair yapmış oldukları çalışmalara dair bulgular ortaya konmaya çalışılmıştır.

1.1. Kapsayıcı Eğitim, Dünyada ve Ülkemizdeki Geçmişi

Kapsayıcı eğitimin ortaya çıkışı, engelli bireylerin eğitim ortamlarından akranları kadar yararlanması için ortaya çıkmış bir kavramdır. Ancak zaman içinde bu kavram engelliler dışındaki bir şekilde dezavantajlı duruma düşmüş bireyleri de içine almaya başlamıştır. Dezavantajlı bireyler arasında, düşük gelirli, azınlıklar, göçmenler ve kız çocukları da sayılabilmektedir. Kapsayıcı eğitim daha çok dünyada engelli hakları savunucularının engelli bireylerin dışlanması konusunu sorgulamaya başlaması, eşitlik, adalet, adil olma ve haklarının tanınması kavramlarının gündeme getirilmesiyle ortaya çıkmıştır. 1970'li yıllarda ortaya çıkan engelli hareketi ile birlikte eğitimdeki mekânsal ayrışmayı ve engellilik kavramı üzerinde durulmuş, engelliliğin tedavi edilmesini savunan tıbbi model yerine problemin eğitim sisteminde olduğu vurgusu yapan sosyal modeli geliştirilmiştir (Yardımcı, 2015). Kapsayıcı eğitimin bu minvalden sonra yaygınlaşması ve uluslararası boyuta taşınması, 2000'li yıllarda UNESCO, UNICEF kuruluşların bu kavramı gündemlerine almasıyla başlamıştır. Bu kuruluşlar sayesinde kapsayıcı eğitim sadece engelli bireyleri ilgilendiren bir eğitim olmaktan çıkarak tüm dezavantajlı grupları ilgilendiren bir model haline dönüşmüştür. Bu kavramın diğer ülkeler arasında yaygınlaşmasını sağlayan birçok bildirge, plan ve kılavuz vardır. Bunlardan bazıları; Salamanca Bildirgesi (The Salamanca Statement- UNESCO, 1994); Dakar Eylem Planı (The Dakar Framework for Action- UNESCO, 2000); Kapsayıcılık Kılavuzları: Herkes için Eğitime Erişimi Sağlamak (Guidelines for inclusion: Ensuring access to education for all- UNESCO, 2005) sayılabilir. Dünyada ve Avrupa'da yaşanan bu gelişmeler ile birlikte 2000'li yılların sonunda kapsayıcı eğitim sadece engelliler için istenen bir model olmaktan çıkıp, tüm dezavantajlı bireyleri içine alan bir model haline gelmiştir (Mac Ruairc, 2013). Kapsayıcı eğitimin ülkemizde 2016 yılının sonlarına doğru ifade edilmeye başlanmıştır. Ancak ülkemizdeki kapsayıcı eğitim faaliyetleri diğer ülkelerden farklı olarak engelli öğrenciler için değil ülkemizde sığınmacı olarak bulunan Suriyeli vatandaşlar için uygulanmaya konulmuştur. Başlarda Suriyeli sığınmacıların geçici süreyle kalacakları hesaba katıldığından, kapsayıcı eğitim belirli bir alanla sınırlandırılmıştır. Sonrasında savaşın uzamasına bağlı olarak, geçici olarak verilen bu eğitimlerin daha kapsamlı olmasına karar verilmiş ve 81 ilde uygulamaya konulmuştur. Bu öğrencilerin akranlarıyla aynı eğitim seviyesine getirilmesi için de Milli Eğitim Bakanlığı ile UNICEF'in işbirliği çerçevesinde 611 öğretmen eğitici eğitimi seminerlerine alınmıştır. Bu eğitimlerden başarılı olarak ayrılan öğretmenler, toplamda 36.412' in her birine 40 saatlik eğitimler düzenlemişlerdir (Öztürk ve diğ., 2017, s. 7). Bu geniş kapsamlı proje sebebiyle kapsayıcı eğitim başlığı sahada öğretmenler için 'Suriyelilere yönelik yürütülen çalışmalar' anlamına gelmeye başladı. Bununla birlikte Milli Eğitim Bakanlığı, eğitime katılmamış ya da eğitimi almamış ancak sınıfında Suriyeli öğrenci bulunan öğretmenlerin faydalanması için "Sınıfında Yabancı Uyruklu Öğrenci Bulunan Öğretmenler İçin El Kitabı"nı yayımlanmıştır. Böylelikle ülke insanı ve öğretmenler kapsayıcı eğitim kavramı ile tanışmışlardır. Bakanlık, kapsayıcı eğitimin amacına ulaşması için, bu uygulamaların daha da geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yayımlanan kitapta temel hedef kitlesi eğitimde çok büyük pay sahibi olan öğretmenlerdir. Öğretmenlerden, Suriyeli öğrencilerin kaliteli bir eğitim almaları, uyum sorunlarını aşmaları ve çok kültürlüğü öğrenmelerinin önünün açılması istenmiştir.

1.2. Kapsayıcı Eğitim

Kapsayıcı eğitim; Öğrencilerin farklı ihtiyaçlarına, öğretimlerine, kültürlerine ve topluma katılmalarına olanak sağlayan, din, dil, ırk ayrımcılığı olmadan buldukları ülkeye uyum sağlamalarını sağlayan eğitim adıdır kapsayıcılık. UNESCO, bu konuda tüm devletlerin öğrencilerin gelişimine olanak sağlayacak eğitim stratejilerinin geliştirilmesini ve uygulamasını istemektedir. Uygulamaya konulan stratejilerin sonuçlarının değerlendirilmesi, aksak yönlerin tespit edilmesi, bunların giderilmesi ve uygun eğitim koşullarının sağlanmasını beklemektedir.

1.2.1. Kapsayıcılık ve İlişkili Kavramlar

Entegrasyon: Tüm dezavantajlı öğrencilerin akranlarıyla birlikte aynı öğretim standartlarına sahip olması kavramıdır. Her öğrencinin bireysel farklılığının göz önünde bulundurulması ve diğer öğrencilerin sahip olduğu haklara sahip olması durumudur.

Ayrımcılık: Öğrencilerin sahip oldukları dezavantaj ya da engel durumlarına göre akranlarıyla aynı eğitim ortamında veya aynı okulda eğitim öğretim almamasıdır. Öğrencilerin işitme engelliler ya da zihinsel-ortopedik engelliler okullarında eğitim görmeleri bu konu kapsamında değerlendirilebilir. Bunun yanında ayrımcılık, aynı zamanda genel okullar içinde dezavantajlı öğrenciler için farklı sınıfların oluşturulması olarak da ifade edilebilmektedir. Buna örnek olarak ilkokulların bünyesinde destek eğitim odaları ile özel eğitim sınıflarının açılması verilebilir.

Dışlama: Engelli, dezavantajlı ya da diğer öğrencilerin dolaylı veya doğrudan eğitime erişimlerinin kısıtlanması ya da eğitim haklarının ellerinden alınmasını ifade etmektedir.

Kapsayıcılık: Okullardaki tüm engelli ve dezavantajlı öğrencilerin bireysel farklılıklarına ve sahip oldukları yeteneklerine göre eğitim ortamlarından faydalanmalarını ifade etmektedir. Kapsayıcılık, öğretim yöntem ve tekniklerinin, öğretim stratejilerinin, öğrenme ortamlarında öğrencilere uyarlanması durumudur. Bu haliyle bütün öğrenciler farklılıklarına bakılmaksızın eşit, adil, adaletli ve katılımcı bir öğrenme ortamında eğitimlerini sürdürebilmektedirler.

1.3. UNESCO'ya Göre Kapsayıcı Eğitim

UNESCO'ya göre kapsayıcı eğitim 3 temel üzerine konumlandırılmıştır:

a. Eğitimsel gerekçe: Kapsayıcı eğitimin bulunduğu okullarda standartlaştırılmış eğitim programı yerine farklılaştırılmış ve bireysel özelliklere göre planlanmış öğretim programları geliştirilmelidir. Bu şekilde yapılan planlar sayesinde her öğrenci de beklenen öğretilimsel gelişim sağlanmaktadır.

b. Sosyal gerekçe: Kapsayıcı eğitimin olduğu okullar sayesinde, toplum bireylerinin birbirlerine karşı adil, adaletli, hoşgörülü ve saygılı olduğu bir öğrenme ortamı oluşturacaktır. Kapsayıcı eğitim okullarından başlamak üzere bu yönde değişim için toplum bilinçlendirilecektir.

c. Ekonomik gerekçe: Kapsayıcı eğitim okullarından bireysel farklılıklara ve engel durumlarına göre öğretim yapılacağından ve her bir tür için ayrı okul planlamasına ihtiyaç duyulmadığından eğitim öğretim için harcanacak bütçe daha düşük olacaktır.

Öğrenciler mevcut özelliklerine göre tercih ettikleri okullarda kendi akranlarıyla birlikte eğitim öğretim süreçlerine katılarak, okullardaki tüm etkinliklere tam katılım sağlanmasının çözümleri üretilmelidir. Bunun için de ülkeler eğitim politikalarını, öğrenme ortamlarını, okulların kültürlerini, öğretim program ve uygulamalarını, öğrencilerin ilgi, yetenek, merak, bireysel ihtiyaç ile farklılıklarına göre dizayn etmelidirler. Bunlar yapıldığı takdirde, öğrenciler kendilerinden beklenen davranışsal özellikleri ve akademik başarı için konan hedefleri gerçekleştirebileceklerdir.

1.4. Kapsayıcı Eğitimin Özellikleri

Kapsayıcı eğitimin sahip olduğu çok çeşitli özellikleri bulunmaktadır. Bu özelliklerin dayandırıldığı, ideolojik, sosyolojik, politik ve felsefi temelleri bulunmaktadır. Genel olarak araştırmacılar kapsayıcı eğitimin özellikleri ile ilgili çok farklı yorumlar getirmiş iseler de, belli başlı özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

Ballard, 1995	Kapsayıcı eğitim, genel eğitim okullarındaki "özel gereksinimli çocukların" ihtiyaçlarını karşılayan "özel" öğretmenlerle ilgili değildir.
Kurth & Gross, 2014	Bir öğrencinin genel eğitim faaliyetlerine ve müfredatına tam olarak katılması için ihtiyaç duyacağı tüm destek ve hizmetlere erişmesinin bir gereklilik olduğu sistemdir.
Hodkinson, 2020	Kapsayıcı eğitim, tüm çocukların "eğer"siz ve "ama"sız genel eğitim sınıflarında bir arada bulunması üzerine inşa edilen bir yapıdır.
Graham, 2020	Engelleri ortadan kaldırmayı, tüm öğrencilerin aynı yaşta akranları ile öğrenme deneyimlerine ve öğrenme ortamlarına katılmalarını sağlayan temel bir insan hakkı ve eğitimde sistemli bir reform sürecidir.

Şekil 1. Kapsayıcı Eğitimin Özellikleri

Özellikler incelendiğinde başlarda sadece engelli bireyleri kapsamına alan bu yöntem gittikçe dezavantajlı diğer bireyleri de içine alarak daha geniş bir perspektife sahip olmuştur.

1.5. Kapsayıcı Eğitimin Sahip Olduğu İlkeler

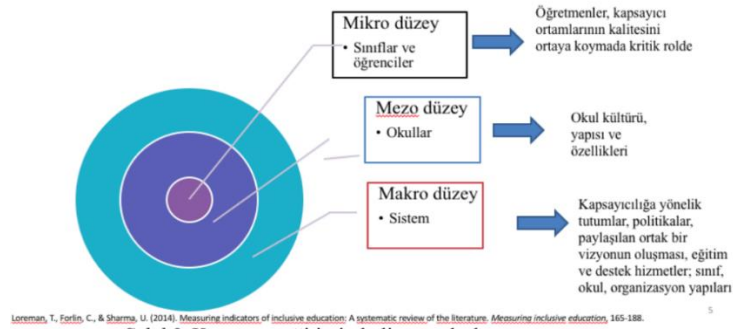
- Kapsayıcı değerleri öğretim ortamlarında eyleme geçirme,
- Tüm öğrencilerin eşit şekilde yaşam hakkına sahip olduğunun farkında olma,
- Öğrencilerin öğrenme ortamları ile okula aidiyet duygusunu hissetmelerine destek olma,
- Öğrencilerin eğitim öğretim ortamına katılımlarını sağlama,
- Ayrımcılık ve dışlanmayı en aza indirgeyecek önlemleri alma,
- Eğitim politikalarını kültürel ve farklılıklar üzerine eşit saygıyı içerecek biçimde geliştirme,

- Öğrencilere buldukları yerlerde en iyi ve kaliteli eğitimi almalarına olanak sağlama,
- Sadece öğrenciler için değil aynı zamanda ebeveynleri için de öğrenme ortamları ile okulları geliştirme
- Akademik başarının yanında olumlu bir okul kültürünün oluşumu için fırsatlar yaratma
- Öğrencileri, okullarıyla birlikte içinde buldukları çevreyle düzeyli ve olumlu ilişkiler kurmalarına yardımcı olma,
- Kapsayıcı eğitim sayesinde toplumun diğer fertlerinden biri olduğunun farkındalığını oluşturma (UNICEF, 2012).

1.6. Kapsayıcı Eğitimin Kalitesi

Eğitimdeki kalitenin tanımı araştırmacılara göre çeşitlilik göstermektedir. Gruplar farklılaştıkça, kalitenin tanımı da bu kişilere göre farklılıklar arz etmektedir (Katz, 1993, Layzer & Goodson, 2006). Bunun yanında kapsayıcı eğitimin kalitesinin düzeylere de göre farklılaştığı görülmektedir.

Şekil 2’de düzeylere ve paydaşlara göre kalite kavramı gösterilmiştir.

Şekil 2. Kapsayıcı Eğitimin Kalite Paydaşları

Şekil 2’de görüldüğü üzere, kalitede 3 temel düzey bulunmaktadır. Bunlar: Mikro, Mezo ve Makrodur. Mikro düzeyin içinde, öğrenciler ve sınıflar bulunmakta, öğretmenler ise, kapsayıcı öğrenmenin kalitesini ortaya koymada önemli rol oynamaktadırlar. İkinci düzey olan mezo’da okullar yer almaktadır. Bu düzeyde kaliteye etki eden etmenler olarak; okulun kültürü, bu kültürün yapısı ve özellikleri verilmektedir. Üçüncü ve son düzey olan makroyu ise sistem oluşturmakta ve buranın içine eğitim politikaları, vizyon ile misyon, eğitim ve destek hizmetleri ve bunların organizasyon yapıları etki etmektedir (Yılmaz ve Karasu, 2018).

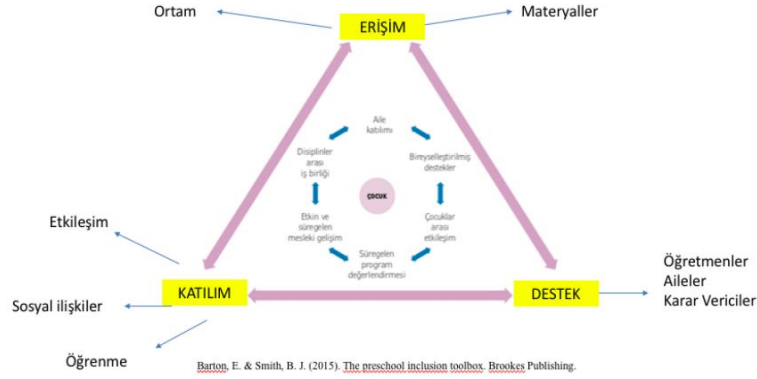
Şekil 3. Kapsayıcı Eğitimin Kalitesi

Şekil 3’te görüldüğü üzere; kapsayıcı eğitimin kalitesi, 3 farklı kalite ilkesinin bir araya gelmesiyle ortaya konmaktadır. Bunlar: Yapı kalitesi, Süreç kalitesi ve Genel kalite olarak adlandırılmaktadır. Yapı kalitesini belirleyen etmenlerin içinde, öğretmen- çocuk sayısı oranı, grubun sayı olarak büyüklüğü, öğretimin eğitim durumu bulunurken; süreç kalitesini etmenleri olarak; öğretmen-çocuk etkileşimleri ile çocukların günlük deneyimleri ve sonucunu ise, bu ikisinin bileşimi olan genel kalite kriteridir (Yılmaz ve Karasu, 2018).

Yapısal kalitenin içinde bulunan etmenler düzenlenebilirken, süreç kalitesinin içinde bulunan etmenler çevresel özelliklerle ilgilidir ve ölçülmesi daha kolaydır (Odom ve Wolery, 2000). Genel kaliteye baktığımızda ise; diğer iki kalite ile birlikte kapsayıcı eğitimin kalitesinin daha bütüncül olarak ele alınmasını ifade etmektedir.

1.7. Kaliteli Kapsayıcı Eğitimin Bileşenleri

Kaliteli bir kapsayıcı eğitim için, verilen eğitim hizmetlerinin niteliği hakkında bilgi vermesi oldukça önemlidir. Bu hizmetlerin sunulması sırasında çok sayıda bileşen bir araya gelmektedir. Bu bileşenlere ait öğeler Şekil 4'te gösterilmiştir.

Şekil 4. Kaliteli Kapsayıcı Eğitimin Bileşenleri

Erişim, tüm fiziksel engellerin kaldırılması, birden çok etkinlik yoluyla öğrenme ortamının planlanması, öğrencilerin maksimum gelişimine destek olunmasına ve tam öğrenmenin önünün açılmasını ifade etmektedir.

Katılım, Oyun yoluyla çocukların eğlendirilerek, okula ve sınıflara aidiyet duygusunun oluşturulmasıdır.

Destek, Kapsayıcı eğitimden en üst düzeyde verim sağlanması için tüm sistemlerin alt yapılarının oluşturulması yoludur.

Kapsayıcı eğitimin kalitesi, eğitim sonunda yapılacak olan değerlendirme sonuçlarının analizine bağlıdır. Değerlendirme sonuçlarına göre kalite hakkında kesin bir yargıya varılabilmektedir. Kapsayıcı eğitim ortamlarında öğrencilere önüne koyulan kısa ve uzun vadeli kazanımların takiplerinin yapılması değerlendirmelerle olmaktadır. Bu değerlendirmelerin bazıları ise şunlardır: Politika değerlendirme, hesap verilebilirlik, profesyonel gelişimi destekleme ve öz değerlendirme sunmadır. Tüm bu değerlendirmeler sayesinde kapsayıcı eğitimin kalite değerlendirilmesi yapılabilmektedir. Kapsayıcı eğitimin kalitesinin ölçümü, çok boyutlu ve standart değerlendirme araçları ile yapılmaktadır. Kapsayıcı eğitimin kalite değerlendirmesine yönelik kullanılan çok sayıda ölçek bulunmaktadır (Yılmaz ve Karasu, 2018). Bunlardan bazıları:

1. Preschool Assesment of the Classroom Environment-Revised (PACE-R) (Raab ve Dunst, 1997)
2. The Quality Inclusive Experiences Measure (QUIEM) (Wolery, Pauca, Brashers ve Grant, 2000)
3. The SpecialLink Early Childhood Inclusion Quality Rating Scale (SECIQR) (Irwin, 2005)
4. Inclusive Classroom Profile (ICP) (Soukakou,2012)

Bu ölçeklerden son üçü, kapsayıcı eğitimin erken çocukluk eğitimlerinde kalitenin ölçülmesinde kullanılmaktadır. Erken çocukluk döneminde kapsayıcı eğitimin değerlendirmesinde kullanılan bazı göstergeler aşağıya çıkarılmıştır (Yılmaz, 2014).

1. Çocuklardaki akran eğitimine, yetişkinlerinde katılımının sağlanması
2. Çocukların oyun ile serbest zaman etkinliklerine, yetişkinlerin rehberlik etmesi ve yardımcı olmaları,
3. Çatışmalara mantıklı çözümler üretme
4. Kurulan gruplara üyeliğin sağlanması,
5. Çocuklar ile ebeveynleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi,
6. İletişim becerilerinin geliştirilmesi için destekleme
7. Grupça yapılacak olan etkinliklerin uyarlanması
8. Etkinlikler arası geçiş
9. Yapılan etkinliklerden sonra geri bildirimlerin sağlanması,

10. Aile ile uzmanın iş birliği içinde hareket etmesi,

11. Çocuklardaki öğrenmeleri takip edilmesi,

Kapsayıcı eğitim ortamlarından istenilen faydanın sağlanması, ancak kapsayıcı eğitimin kalitesinin artırılması ile mümkündür. Kalite gelişiminde de en önemli ve etkili faktör ise, öğretmenlerdir. Öğretmenlerin kapsayıcı eğitimleri başarılı bir şekilde uygulaması ve bunu sürdürmeleri için de üniversite yıllarında bu konu ile ilgili alacakları eğitimlere bağlıdır. Tüm öğretmen adaylarının, kapsayıcı eğitim konusunda desteklenmesi ile mümkün olacaktır.

1.8. Kapsayıcı Eğitimin Yararları

Kapsayıcı eğitimden beklenen düzeyde yarar sağlanması için, dezavantajlı öğrencilerin desteklenmesine yardımcı olacak tüm alt yapı unsurlarının hazırlanması ve öğretmenlerin eğitim hakkında mesleki gelişimlerinin sağlanması ile mümkün olmaktadır. Kapsayıcı eğitimde normal gelişim gösteren öğrenciler, gelişim yetersizliği gösteren öğrencileri destekleyerek, gelişimlerine katkı sunmakta ve bu şekilde akran etkileşimini sağlamaktadırlar (Allen ve Cowdery, 2015). Kapsayıcı eğitim ortamlarında eğitim gören öğrenciler, ayrılaştırılmış sınıflarda eğitim gören akranlarına göre daha hızlı bir şekilde iletişim, sosyal ve akademik becerilerini geliştirebilmektedirler (Hunt vd.,2007). Bunların yanında kapsayıcı eğitimin şu yararları vardır:

- Engelli çocukların sahip oldukları engel durumlarına göre eğitim sistemi sunulur.
- Tüm çocukların gereksinimleri, ilgi ve meraklarına göre öğrenme ortamları düzenlenir.
- Eğitimde eşitlik ve hakkaniyet ilkelerine olanak sağlar.
- Eğitimde adillik ve adalet sağlanır.
- Eğitim ortamlarına ailelerin ve toplumun katılımı sağlanarak, destek vermelerinin önü açılır.
- Engelli öğrencilerin özgüvenini arttırarak, gelecek hayatlarında başarılı olmaları sağlanır. Engelli bireylerin istihdam yaratarak, kendi ayakları üzerinde durmalarına yardımcı olur.

1.9. Ülkemizde Kapsayıcı Eğitime Bakış

Ülkemizde kapsayıcı eğitime bakıldığında ise; iki kavramla birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramlardan biri kaynaştırma, diğeri ise, bütünleştirmedir. Her ne kadar ülkemizde kapsayıcı eğitim için bu kavramlar kullanılsa da içerik ve kazanım olarak birbirinden farklılıklar göstermektedir. Şekil 5'te kaynaştırma-bütünleştirme eğitimi ile kapsayıcı eğitimin farklılıkları gösterilmiştir.

Kaynaştırma/Bütünleştirme (Integration/Mainstreaming)	Kapsayıcı Eğitim (Inclusive Education)
Özel gereksinimli çocuklara odaklıdır.	Tüm çocukların özelliklerini dikkate alarak eğitimde eşit erişime yöneliktir.
Çocukların eğitim ortamına hazır olmasını gerektirir.	Eğitim ortamlarının çocukların özelliklerine göre yapısal ve işlevsel olarak düzenlenmesi söz konusudur.
Genel eğitim ortamlarında çocukların yarı zamanlı ya da tam zamanlı şekilde bulunmasını içerir.	Tüm çocukların gelişimsel özellikleri ve gereksinimlerine göre öğretimsel ayarlamalar yapılarak eğitim ortamlarına erişim ve katılmalarını içerir.
Çocukların "bireysel farklılıkları" ön plandadır ve çoğu zaman bu durum sorun ya da ayrıtıcı özellik olarak görülür.	"Çeşitlilik" esaslı ve bireysel farklılıklar olağan karşılanarak ayrıtıcı özellik şeklinde vurgulanmaz.
Ayrıtılan çocukların bütünleştirilmesine yönelik destek sunulur.	Tüm çocukların okula aidiyeti, katılımı için gerekli tedbirler alınır.

Şekil 5. Kaynaştırma/Bütünleştirme ve Kapsayıcı Eğitim

Ülkemizde bu kavramların birbirinin yerine kullanılmasının sebepleri arasında, Türkçeye çeviri konusundan kaynaklanan hatalar, kapsayıcı eğitimin içeriğinin tam olarak anlaşılma ve özel eğitim ile ilişkilendirilmesi sayılabilir (Atman, 2022).

Ülkemizde kapsayıcı eğitim, engelli öğrencilerin hakları ile başlamıştır. Bu hakların korunması içinde süreç içinde çok sayıda yasal düzenleme yoluna gidilmiştir. Bu yasal düzenlemelerin başında; 1982 Anayasası'nın 10. Maddesinde yer alan "Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir." İfadesi ile herkesin eşitliğine vurgu yapılmış, 42. maddede "Kimse eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılmaz." ifadesi ile herkesin eğitim öğretim hakkı güvence altına alınmış, yine aynı maddede "Devlet durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır." Hususuna yer verilmiştir. Bunların dışında ülkemizde kapsayıcı eğitime dair yapılan diğer düzenlemeler Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Kapsayıcı Eğitime Yönelik Ulusal Düzenlemeler

Kapsayıcı eğitime yönelik ulusal yasal düzenlemeler	
Yasalar	Maddeler
222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu (1961)	Madde 12. "Mecburi ilköğrenim çağında buldukları hâlde zihnen, bedenen, ruhen ve sosyal bakımdan engelli olan çocukların eğitim ve öğretim görmeleri sağlanır." Madde 46. "Her çocuk mecburi ilköğrenim çağına girdiği yılın başında (...) ilköğretim okuluna kayıt ve kabul edilir. Her veli yahut vasi veya aile başkanı, çocuğunu zamanında okula yazdırmakla yükümlüdür."
1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu (1973)	Madde 4. "Eğitim kurumları dil, din, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayrımı gözetmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz." Madde 8. "Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır."
573 Sayılı KHK (1997)	Madde 4. "Özel eğitim gerektiren bireylerin eğitimsel performansları dikkate alınarak, amaç, muhteva ve öğretim süreçlerinde uyarlamalar yapılarak diğer bireylerle birlikte eğitilmelerine öncelik verilir." Madde 7. "Tanısı konulmuş özel eğitim gerektiren çocuklar için okul öncesi eğitim zorunludur. Bu eğitim özel eğitim okulları ve diğer okul öncesi eğitim kurumlarında verilir."
5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun (2005)	Madde 15. "Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması engellenemez. Engelli çocuklara, gençlere ve yetişkinlere, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, bütünleştirilmiş ortamlarda ve engelli olmayanlarla eşit eğitim imkânı sağlanır."
6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013)	Madde 66. "Refakatsiz çocuklarla ilgili tüm işlemlerde çocuğun yüksek yararının gözetilmesi esastır."
6883 Karar Sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği (2014)	Madde 28. "54-66 aylık çocuklar öncelikli olmak üzere okul öncesi eğitim çağındaki 36-66 aylık çocuklara okul öncesi eğitim hizmeti verilebilir."

Tablo 6'da görüldüğü üzere, özel eğitime gereksinim duyan bireylerle, dezavantajlı bireylere ait eğitim öğretime ait tüm haklar zaman içinde yasal düzenlemelerle güvence altına alınmıştır.

1.10. Kapsayıcı Eğitim ve Ayrımcılık

Okulların en temel işlevleri arasında öğrencilere fiziksel, sosyal, kültürel ve duygusal yönlerden uyum sağlayabilecekleri uygun ortamları sağlamaktır. Bunun için de, okulların tüm öğrencilerin ihtiyaç duyduğu fiziksel ortamları ve eğitim programlarını uygun bir şekilde planlaması gerekmektedir. Çünkü kapsayıcı eğitimde öğrencilerin her birinin sahip olduğu farklılıklar sorun olarak değil, eğitimi-eğitim ortamı ile okulları zenginleştirmek için büyük bir fırsat olarak görülür. Tüm bunlardan hareketle de kapsayıcı eğitim anlayışı, ayrımcılığı kesin bir dille reddeder ve öğrenme ortamlarında ayrımcılığa dair her ne varsa bunların ortadan kaldırılması için gerekli tüm önlemlerin alınmasını ister. Ayrımcılık, okul ya da toplum içinde bulunan bazı inşalara haksız bir şekilde farklı davranılması olarak ifade edilmektedir. Ayrımcılığa bakıldığında iki türünün olduğu görülmektedir. Bunlar: Doğrudan ve dolaylı ayrımcılık olarak adlandırılmaktadır.

Doğrudan ayrımcılık da bireyler; sahip oldukları inançları, dilleri, ırkları, renkleri ve cinsiyetleri ile alay edilmekte, hakarete uğramakta, nefret söylemleriyle baş başa kalmakta ve şiddete uğrayabilmektedirler. Okullarda ise; öğrenciler daha çok engelleri, renkleri, dilleri ve gelir düzeyleri sebebiyle ayrımcılığa uğramaktadırlar. Bu tür öğrenciler daha çok akran gruplarına alınmamakta ve dışlanmaktadırlar. Dolaylı ayrımcılıkta ise, doğrudan ayrımcılıkta olan özellikler yoktur. Daha çok ima yoluyla bireyler dışlanmaktadır. Buna en güzel örnek kişinin, görmezden gelinmesi ve yok sayılmasıdır.

Ayrımcılığa neden olan en önemli faktörler şu şekilde sıralanabilir:

- Etnik Köken,
- Dini inanç,
- Sosyoekonomik düzey,
- Engellilik veya özel gereksinimler,

Genel olarak gerek doğrudan gerek dolaylı ayrımcılık, kapsayıcı eğitimin önündeki en büyük engellerden biridir ve ortadan kaldırılması ile öğrencilere eşit imkânlarla eğitim sunma olanağı verilebilir. Bundandır ki tüm öğrenme ortamlarında, tüm paydaşların ayrımcılıkla mücadele etmesi gerekir.

2. YÖNTEM

Literatür taraması; "Bir konuya dair daha önce yapılan araştırmalarla ortaya konulması ve bu bilgilerin belli bir amaca uygun olarak incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Buna paralel olarak, belli bir konu hakkında akademik olarak güvenilir, yetkin kişiler tarafından yayınlanmış olan çalışmaların incelenmesidir." (Corbin & Strauss, 2008). Yani literatür taraması; herhangi bir konu hakkında ortaya konulmuş çalışmaların bütünüdür. Bu çalışmada kapsayıcı eğitimin dünü, bugünü ve yarını hakkında araştırmalar yapılmış, okullar ve öğrenme ortamlarında kapsayıcı eğitimin etkileri üzerine birçok bilimsel makale ve araştırma incelenmiştir. Dünyada ve ülkemizdeki kapsayıcı eğitim uygulamaları ve bunun eğitim sistemindeki önemi hakkında ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu araştırma ile engelli ve dezavantajlı

bireylerin eğitim sisteminde karşılaştıkları sorunların kapsayıcı eğitim yöntemiyle çözüme kavuşturulması yolları üzerinde durulmuştur. Çalışmada kapsayıcı eğitimin, öğrenme ortamlarında kullanılarak, öğrencilerin öğrenme ortamlarına aktif katılımının önünün hedeflenmektedir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma evrakları için nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Mevcut dokümanların incelenmesi, araştırılması istenilen olgu ve olgular üzerine malumat içeren nominal materyallerin çözümlenmesini kapsar (Şimşek ve Yıldırım, 2011: 187).

2.2. Verilerin Toplanması

Kapsayıcı eğitime dair hakemli dergilerde yayınlanmış olan bilimsel makaleler incelenmiş, kapsayıcı eğitimin dünü, bugünü ve yarını hakkında bilgi verilerek, dezavantajlı grupların okullarda ve sınıflarda akranları ile eşit ve adil bir eğitim almaları için yapılması gerekenler üzerine genel bir değerlendirme yapılmış ve okuyuculara sunulmuştur.

2.3. Verilerin Analizi

Bu araştırma için betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. İncelenen araştırma makalelerden genel bir değerlendirme yapılarak kapsayıcı eğitim yöntemi hakkında bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Betimsel analiz, önceden belirlenmiş bir çerçeveye bağlı olarak nitel verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve tanımlanan bulguların yorumlanması adımlarını içeren analiz yaklaşımıdır.

3. BULGULAR

Kapsayıcı eğitim yöntemi, dezavantajlı bireyler ve öğrenme ortamlarından yararlanma şekillerine dair yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkan bulgulara göre;

“Etik Sorumluluk, İnsan Hakları ve Kültürel-Ahlaki Gereksinimler Geriliminde Türkiye’de Kapsayıcı Eğitim” adlı makaleye göre; bireysel farklılıkların eşit ve adalet temelinde bir arada yaşamlarını sürdürmelerini hedef alan kapsayıcı eğitim yönteminin, ne insan hakları gibi soyut evrenselci bir kavramın çevresinde ne de Türk-İslam ahlakı gibi yerel-özcü temellerinde şekli bulmasının ihtimal dâhilinde olmadığını, kapsayıcılığı ifade eden net ve somut bir formülün bulunmadığını, kapsayıcılığın, etik ve ahlak gibi toplumun içinde rol alan aktörlerin arasındaki mücadele ve gerilimlerle şekillenebildiğini, kapsayıcı eğitimde beklenen sonuç için bu aktörler arasında yapılacak yeni müzakerelerle tekrardan kurgulanması gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır (Çayır, 2022).

“Kapsayıcı Eğitim Bağlamında Öğretmenlerin Mülteci Öğrencilere İlişkin Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı makaleye göre; öğretmenlerin, mültecilerle iletişim kurmada fazla sorun yaşamadıkları, buna karşılık bu öğrencilerin öğrenme ortamlarına entegre edilmesi konusunda yeterli bilgi beceriye sahip olmadıkları, sınıf öğretmenlerinin branş öğretmenlerine göre sınıflara ve mülteci öğrencilerle daha kısa sürede uyum sağladıkları, burada sınıf öğretmenlerinin diğer öğretmenlere göre daha çabuk iletişim kurup, uyum sağlamalarında, öğrencilere yönelik olumlu tutumlarının etkisinin büyük olduğu, mülteci öğrencilerin, uyum sorunları yanında her birinin farklı kişisel özelliklere sahip olmalarının da branş öğretmenlerinin uyumlarını zorlaştırdığını, kapsayıcı eğitimin yerinde ve zamanında etkili bir şekilde kullanılabilmesi adına öğretmen yeterliliklerinin geliştirilmesi gerektiğinin, bunun için Milli Eğitim Bakanlığının; hizmet içi eğitimleri arttırması, kapsayıcı eğitime dair kitaplar ve el kılavuzlarının kullanımını yaygınlaştırması gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır (Deniz, 2014).

“Kapsayıcı Eğitim Bağlamında Türkiye’de Temel Eğitim Programlarında Çok Kültürlülüğün İzleri” adlı makaleye göre; Kapsayıcı eğitim programlarının içinde çok kültürlülüğü yansıtacak özelliklerin olması gerektiği, yapılacak programların içerik olarak hem kültürü hem de sosyal farkları içinde bulundurması, öğrencilerin bireysel gelişimlerinde çok kültürlülük özelliğinin sosyal hayatın yanında, okul hayatını da olumlu yönde etkilediğini, yapılacak olan öğretim programların kapsayıcı nitelikte olabilmesi için etkileşime daha fazla yer vermesi ve öğrencinin daha üst öğrenimlerini de içine alması gerektiği, kapsayıcı eğitimin diğer bir boyutunu ise; öğretmen uygulamaları, bunlara dair öğretmen yeterlilik ve gelişimlerinin içerdiğini, öğretmenlere verilen eğitim içeriklerinin, kapsayıcı eğitim çerçevesinde donatılmasını daha doğru olacağı, özellikle öğretmen adayları eğitiminde, öğretmenlerin kapsayıcı eğitime dair olumlu görüş geliştirmelerinin sağlanması gerektiği ve öğretmenlerin düzenlenecek hizmet içi eğitim programlarına alınarak, kapsayıcı eğitime dair bilgilerinin arttırılması gerektiği sonuçlarına varılmıştır (Şimşek vd, 2019).

“Kapsayıcı Eğitimin Psikolojisi: Güncel Eğilimler, Güncellenen Uygulamalar” adlı makaleye göre; dışlanma ile kapsayıcılık konularının sosyal psikolojik bir görüş açısıyla ele alınması gerektiği, öğrenmenin meydana gelmesinde duygusal süreçlerin de rol oynadığı, bu nedenle de kapsayıcılık eğitimlerinde okullardaki rehberlik servislerinin süreç içine dahil edilmesi gerektiği, kapsayıcı eğitimde duygusal ve psikolojik etmenlerin daha fazla olayın içine müdahil edilmesi, bu yolla dezavantajlı öğrencilerin ruhsal duygusal gelişimlerine katkının fazla olacağı, kapsayıcı eğitim ile psikolojinin etkileşiminin artırılması ile kapsayıcı eğitiminden beklenen hedeflere ulaşımının daha kolay olacağı sonuçlarına ulaşılmıştır (Sakız, 2022).

“Kapsayıcı Eğitim ve Geçiş Sürecinin Planlanması” adlı makaleye göre; Eğitimin çok küçük yaşlarda başlayarak hayat boyu süren bir süreç olduğu, eğitimlerin sadece tek bir ortam ile sınırlandırılmaması gerektiği, öğrenme ortamlarının, sınıfların ve tüm okulların yapılan eğitimlerde kapsayıcı eğitime dair argümanları kullanmaları gerektiği, eğitimin mevcut süreci içinde dezavantajlı ve özel gereksinimli bireylerin çok sorun yaşadıkları, daha üst kademelerde eğitime devam edemedikleri, iş ya da bir meslek sahibi olamadıkları ve buna bağlı olarak daha düşük bir hayat kalitesine sahip oldukları, dezavantajlı bireylerin % 60’ının ancak ön lisans programlarına devam ettikleri ve bunların ancak % 41’inin mezun olabildikleri, iş edinim oranlarında ise; % 67’sinin çalıştığı ve ileriki süreçte % 57’sinin işlerini bırakmak zorunda kaldıkları, bu bireylere yeterli eğitim ve destek sunulduğunda her şeyi başarabilecek yetkinliğe sahip oldukları sonuçlarına varılmıştır (Çolak & Candan 2019).

“İlkokul Müdürlerinin Bakış Açısıyla Kapsayıcı Eğitim” adlı makalenin sonuçlarına göre; okul müdürlerinin, Milli Eğitim Bakanlığının, kapsayıcı eğitime dair eğitim politikalarından çok haberdar olmadıkları, haberdar olanların da bu politikaları yeterli görmedikleri, kapsayıcı eğitim ile ilgili okullarda yapılan çalışmalarda göz önünde bulundurulduğunda, bakanlığın belirlemiş olduğu plan dahilinde çalışma ve etkinliklerin yapıldığı, farklı uygulama ve çalışmaların sınırlı sayıda yapıldığının görüldüğü (drama odası, masal odası, akıl oyunları odası vb.), Okullardaki PICTES (Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi) uygulamalarının çeşitli sıkıntılara neden olduğu, öğrencinin dersten alınıp, Türkçe öğretilmesi sürecinin kapsayıcı eğitim açısından engel teşkil ettiği, kapsayıcı eğitimi ile ilgili Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen hizmet içi seminerlerinde kapsayıcı eğitim ile ilgili yeterli ve gerekli farkındalık oluşturulmadığından, kurumların toplantıları ile stratejik planlarında bu eğitime dair herhangi bir atıfta bulunulmadığı, Kapsayıcı eğitimde asıl görevin öğretmenler tarafından yapılmasından dolayı, öğretmenlere verilecek eğitimlerle, kapsayıcı eğitimin beklenen düzeyde hedeflerine ulaşabileceği ve öğretmenlerin nitelik ve yeterliliklerinin geliştirilmesi halinde doğru bir değerlendirme süreci ile dezavantajlı bireylerin akranları ile eşit bir düzeye gelecekleri sonuçlarına varılmıştır (Direk & Dilber, 2020).

“Kapsayıcı Eğitim Uygulamaları Bağlamında Sorunlar ve Çözüm Önerilerinin İncelenmesi” adlı makaleye göre; Öğretmenlerin kapsayıcı eğitim programında yaşadıkları sorunun başında dil problemlerinin geldiği, özellikle Suriyeli öğrencilere ikinci dil olarak öğretilen Türkçenin öğrenme aşamasında büyük sıkıntıların yaşandığı, PICTES kapsamında yapılan çalışmalarda materyallerin eksik olduğu ve Milli Eğitim Bakanlığının vermiş olduğu hizmet içi eğitimlerin yetersiz kaldığı, öğrencilerin dil problemleri nedeniyle ifade etmede sorunlar yaşadığı ve bunun öğrencilerde hırçınlığa sebebiyet verdiği, bu sorunun ortadan kaldırılmasının yollarından birinin öğrencilerin bir yıl hazırlık sınıflarında eğitim almaları olduğu, Türkçe derslerine ait ders saatlerinin artırılması gerektiği vurgusu yapılmıştır. Bunun yanında dezavantajlı öğrencilerin çeşitli psikolojik ve sosyolojik sorunlar yaşadıkları, yaşamış oldukları travmalar nedeniyle; korku, şiddet eğilimi ve saldırgan davranışlar gösterdikleri, bunların yansıması olarak akranları tarafından kabul görme düzeylerinin düşük olduğu, bu problemlerin aşılması için öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim programlarının artırılması, öğrenci ve velilere yönelik kaynaştırıcı projelerin yapılması gerektiği dile getirilmiştir. Bu araştırmada öne çıkan bir diğer sonuç ise; kapsayıcı eğitime dair yayınlanan kitapları yetersiz olduğu ve öğrencilerin düzeylerine uygun olarak hazırlanmadığı, öğretmenlerin ders planlarını yaparken zorlandıkları, Milli Eğitim Bakanlığının saha çalışmalarına daha fazla önem vererek, bu kaynakları hazırlarken öğretmen görüşlerine de başvurması gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır (Ünal & Aladağ, 2020).

“Kapsayıcı Eğitim ve Ekolojik Model” adlı makaleye göre; ülkemizdeki kapsayıcı eğitim çalışmalarının daha çok özel eğitimli öğrenciler üzerinden yürüdüğü, kapsayıcı eğitim kavramının genellikle kaynaştırma eğitiminin yerine kullanıldığı, ancak son yıllarda diğer ülkelerden ülkemize yaşanan göçler nedeniyle, kaynaştırma eğitimlerinin yetersiz kaldığı ve görülen çeşitlilik ve farklılıklardan dolayı kapsayıcı eğitim kavramının eğitim sistemimizin içine girmeye başladığı, geliştirilen ekolojik model ile; öğrencilerin sosyal, politik ve ekonomik yapılarını da içine alacak bir eğitim sürecinin ortaya çıkarıldığı, bu model sayesinde hem öğrencilerin hem de ailelerin daha yakından tanınma fırsatı sunduğu, bunun sayesinde öğrencilerin daha iyi tanındığı ve ihtiyaçlarının

planlanabildiği, bu model sayesinde okuldaki tüm paydaşlarda farkındalığın artırıldığı, bu sayede kapsayıcı eğitimin toplumun geneline yayılmasına olanak sunduğu sonuçlarına varılmıştır (Özel & Yıldız, 2020).

“Kapsayıcı Eğitim ve İlkokul Öğretmenleri: Sistematik Bir İnceleme” adlı makaleye göre; kapsayıcı eğitimle ilgili yapılan çalışmaların ve etkinliklerin bir ölçme-değerlendirmeye tabi tutulmadığı ve bunun bir eksiklik olarak ortada durduğu, bu sorunun aşılması için uygun yöntem ve tekniklerle değerlendirme kriterlerinin belirlenmesi gerektiği, kapsayıcı eğitimde başarıya ulaşabilmek için koordinasyon ve işbirliğinin şart olduğu, öğretmenlerin okul ile öğrenci-veli iletişimini doğru sağlaması gerektiği, öğretmenlerin kapsayıcı eğitime bakış açıları ile tutumlarının, farklı özelliklere sahip dezavantajlı öğrenciler için önemli bir yere sahip olduğu, kapsayıcı eğitim programlarına dair öğretmenlerin sahip oldukları bilgi düzeylerinin, öğrencilerin akademik başarılarının da engel teşkil ettiği, bu nedenle de öğretmenlerin bu konu hakkında sürekli araştırma yapmaları ve kendilerini geliştirmeleri konusunda istekli olmalarının kaçınılmaz olduğu, hizmet içi eğitim bağlamında Milli Eğitim Bakanlığının UNICEF ve diğer uluslararası kurum ve kuruluşlarla işbirliğine giderek, mevcut öğretmenlerin kapsayıcı eğitime dair eksikliklerini tespit etmeleri ve bunun için gerekli olan kurs ve seminerleri düzenlemeleri gerektiği, dezavantajlı öğrenciler için de kaliteli bir eğitimin hak olduğu, birlikte öğrenme ortamlarında bu durumda bulunan öğrencilerin farklılıklarının sınıflar için bir zenginlik kaynağı olduğu, kapsayıcılığa dair bilgilerin artırılması ile toplum nezdinde farkındalığın artacağı, öğretmenlerin, görev aldıkları okullarda ve sınıflarda öğrenme ortamlarını öğrencilerin ihtiyaçlarına göre tasarlaması ve yaptığı etkinlikleri uygulaması verilen eğitimin kalitesinin artmasını sağlayacağı, nitelikli bir kapsayıcı eğitim için, öğretmenlerin tüm iletişim kanallarını kullanması, okullardaki tüm paydaşlarla işbirliğine gitmesi ve sınıf kurallarını öğrencilerle belirleyerek, esnek bir kurallar silsilesi oluşturması gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır (Amaç, 2021).

“Okul Yöneticilerinin Kapsayıcı Eğitime İlişkin Farkındalıkları Üzerine Sanat-Temelli Bir Çalışma” makalesine göre; her okulun kendine ait bir kurum kültürünün olduğu, gelen dezavantajlı öğrencilerin de farklı bir kültürden gelmeleri nedeniyle okulda sorun yaşadıkları, kapsayıcı eğitimde etkili bir akademik başarıda, öğretmen yeterliliklerinin, öğretmen tutumlarının, okulların fiziksel özelliklerinin ve bulunduğu çevrenin önemli bir yer tuttuğu, öğretmenlerin bilgi eksikliklerinin, kalabalık sınıf ortamlarının, ders saat sayılarının azlığının, öğrencilerde yaşanan uyum sorunlarının ve diğer öğrencilerin akranlarına karşı takındıkları tavırların, kapsayıcı eğitimin kalitesi önünde bulunan engeller olduğu, okul idarecilerinin görevleri başında dezavantajlı bireylerin, öğrenme ortamlarına aktif katılımını sağlayacak önlemler almaları gerektiği, kapsayıcı eğitimin başarı olması için öğretmenlerin farklılaştırılmış eğitime dair bilgi sahibi olmaları yönünde eğitilmeleri, öğrencilerin gruplar halinde ve kendi dilleri ile başlangıçta eğitilmeleri gerektiği, kapsayıcı eğitimin işbirliği içinde bireysel farklılıkları dikkate alarak, öğrenci motivasyonunun artırılması ve geri bildirimlerle değerlendirmelerin yapılması gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır (Taner & Özbek, 2023).

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Dünyada eğitim hızla değişmekte ve farklılaşmaktadır. Gelişen ve değişen teknolojiye bağlı olarak da ülkeler eğitim sistemlerini güncellemek ve bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak üzere sürekli bir yapılanma içine girmektedirler. Her geçen zaman diliminde öğrenciler sahip oldukları özelliklere göre farklılaşmakta, buna bağlı olarak da eğitim öğretim ihtiyaçları da değişkenlik göstermektedir. Öğrenci çeşitliliğinin yanında değişen davranış biçimleri, akran zorbalığı, ayrımcılık, okuldan dışlanma ve okul terkleri her geçen gün artış göstermektedir. Tüm bunlara çözüm bulmak ve dezavantajlı öğrencilerin yaşatlarına göre adil ve eşit bir eğitim almaları için kapsayıcı eğitim modelleri geliştirilmeye başlanmıştır. Başlangıçta engelli öğrencilerin eğitim modelleriyle başlayan süreç daha sonra dezavantajlı olan bütün bireyleri içine alarak gelişim kat etmiştir. Kapsayıcı eğitimde öğrencilerin akranlarına göre aynı düzeyde başarılı olabilmeleri için; eğitim programları ile içeriklerinin çeşitlendirilmesi, farklılaştırılmış eğitim programlarından yararlanılması, öğrencileri bireysel farklılıklarının göz önünde bulundurularak müfredatların planlanması, hazırlanacak olan kaynak ve materyallerin kapsayıcılık eğitimlerine uyumlu olması gerekir. Branş öğretmenlerin, sınıf öğretmenlerine göre, kapsayıcı eğitimi uygulamakta zorlandıkları, mesleki yeterliliklerinin olmadığı, öğrencilerin sınıfa uyumlarını sağlamada beklenen düzeyde başarı gösteremedikleri görülmüştür. Yine dezavantajlı öğrencilerin, akranlarına göre eğitim kademelerine devam konusunda sorun yaşadıkları, okul terklerinin daha fazla olduğu, meslek edinme konusunda da geri planda kaldıkları gözlenmiştir. Kapsayıcı eğitimde başarılı olmak için, öğretmen-öğrenci-veli ve okul işbirliğinin geliştirilmesi, öğretmenlerin iletişimi iyi bir araç olarak kullanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Öğrencilerle birlikte velilere yönelik proje ve programların geliştirilmesi,

özellikle mülteci öğrencilere verilecek eğitimlerin ilk basamaklarında kendi dilleri ile eğitim öğretim yapılmasının daha verimli olacağı görülmüştür. Öğretmen eğitimleri konusunda ülkelerin yeterince çaba sarf etmedikleri, hizmet içi eğitimlerden beklenen başarının sağlanamadığı, bundan dolayı da öğretmenlerin öğrenme ortamlarında zorluklarla karşı karşıya kaldıkları, öğrencilerin akademik başarısızlığın yanında; sosyal ve psikolojik travmalar yaşamaları nedeniyle uyum sorunları ile karşı karşıya kaldıkları, sınıf ortamında doğrudan ya da dolaylı yollardan ayrımcılığa maruz kaldıkları gözlemlenmiştir. Bu sorunların üstesinden gelinebilmesi için ülkelerin, uluslararası kurum ve kuruluşlarla yapacakları protokol ve işbirliği çerçevesinde tüm paydaşlara ihtiyaç duydukları kurs, seminer ve hizmet içi etkinlikleri planlaması, uygulaması ve sonuçlarına dair değerlendirmeler yaparak, aksayan yönlerle ilgili iyileştirici çözümler üretmesi gerekir.

4.1. Öneriler

Kapsayıcı eğitimde dezavantajlı bireylerin, eşit, adil ve adaletli bir eğitim öğretim ortamından yararlanmaları, şiddete ve ayrımcılığa maruz kalmamaları için aşağıdaki çalışmaların yapılması gerekmektedir:

1. Öğrenciler okullara değil, okullar öğrencilere uyumlarını sağlayacak öğrenme ortamları hazırlanmalı,
2. Kapsayıcı eğitim için planlanacak kurs ve seminerlerin genellikle okulların kapalı olduğu dönemlere denk getirilmesi,
3. Öğrenci ihtiyaç fizibilitesinin yapılması ve etkinlik bazlı öğretim programlarının hazırlanması,
4. Mülteci öğrencilerin eğitim öğretim hayatlarında söz sahibi olacak idarecilerin, öğretmenlerin ve diğer paydaşların bir araya gelmesini sağlayacak ve bunlar arasında işbirliğini geliştirecek uygulamaların geliştirilmesi,
5. Öğrenciler arasında akran zorbalığı, dışlama ve ayrımcılık konularında rehber öğretmenler tarafından hazırlanacak sunumlarla akran birlikteliğinin sağlanması,
6. Okul ortamlarının çok kültürlülük ve dezavantajlı öğrencileri destekleyici okul iklimlerinin oluşturulması
7. Dezavantajlı öğrencilerle çalışmaya istekli ve gönüllü öğretmenlerin eğitim programlarına dâhil edilmesi ve istemeyen öğretmenlerin buna zorlanmaması,
8. Ülkede bulunan tüm iller arasında eşgüdüm sağlanarak, eğitimde iyi örneklerin yaygınlaşmasının önünün açılması ve bakanlığın buna rehberlik etmesi,
9. Kapsayıcı eğitim uygulamalarının sonucunda uygun değerlendirme ölçütleri ile gerekli değerlendirme ölçeklerinin hazırlanması,
10. Tüm ülkede hazırlanacak kamu spotu videoları ile dezavantajlı bireylere ilişkin farkındalığın oluşturulması çalışmalarının yapılması sağlanmalıdır.

Kapsayıcı eğitim, öğrencilerin engel durumlarına, dinlerine, dillerine, cinsiyetlerine, ekonomik durumlarına ve ırklarına hiç bakmadan herkese eşit bir eğitim ortamını sağlamayı hedeflemektedir. Eğitim ve eğitim ortamlarında eğitim alan öğrencilerin farklılıklarının birer zenginlik kaynağı olarak kabul edilmesi, eğitim stratejileri ile programların buna uygun olarak hazırlanması ve uygulanması yerinde olacaktır. Ülkelerin eğitimsel, sosyal ve ekonomik durumlarına göre planlayacakları kapsayıcı eğitim sayesinde birçok birey insani bir hayat standardına sahip olacaktır. Bu standartları yakalamak için büyük bir engel olan ayrımcılıkla da mücadele edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Allen, K. E., & Cowdery, G. E. (2015). *The exceptional child: Inclusion in early childhood education* (8th ed.). Cengage Learning
- Amaç, Z. (2021). Kapsayıcı Eğitim Ve İlkokul Öğretmenleri: Sistematik Bir İnceleme. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(19), 74-97.
- Atman, Y. (2022). *Eğitimde Kapsayıcılık*. Vize Yayıncılık, adlı çalışmadan uyarlanmıştır.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of Qualitative Research*. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage. Organizational Research Methods, 12(3), 614-617.
- Çayır, K. (2022). *Etik Sorumluluk, İnsan Hakları ve Kültürel-Ahlaki Gereksinimler Geriliminde Türkiye’de Kapsayıcı Eğitim*. REFLEKTİF Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 75–90.
- Deniz, T. (2014). *Uluslararası göç sorunu perspektifinde Türkiye*. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 18(1), 175-204.
- Direk, A. & Dilber Y. (2020). *İlkokul Müdürlerinin Bakış Açısıyla Kapsayıcı Eğitim*. Social Sciences Studies Journal
- Hunter, S. T., Bedell, K. E., & Mumford, M. D. (2007). *Climate for creativity*. A quantitative review. Creativity Research Journal, 19, 69–90.
- Irwin S. H. (2005). *SpecialLink Child Care Inclusion Practices Profile and Principles Scale*. Winnipeg, Manitoba, Canada: SpecialLink: The National Centre for Child Care Inclusion.
- Katz, L. G. (1993). *Multiple perspectives on the quality of early childhood programmes*. European Early Childhood Education Research Journal, 1(2), 5-9.
- Mac Ruairc, G. (2013). *Including Who? Deconstructing the Discourse*. Leadership for Inclusive Education (s. 9-18). Brill Sense).
- Layzer, J. I., & Goodson, B. D. (2006). *The “quality” of early care and education settings definitional and measurement issues*. Evaluation Review, 30(5), 556-576.
- Raab, M., & Dunst, C.J. (1997, November). *Influence of classroom ecologies on child behavior*. Poster session presented at the Division for Early Childhood International Conference on Children with Special Needs, New Orleans, LA.
- Sakız, H. (2022). Kapsayıcı Eğitimin Psikolojisi: Güncel Eğilimler, Güncellenen Uygulamalar. *Turkish Journal of Special Education Research and Practice*, 4 (1) , 1-26.
- Slee, R. (2001). *Inclusion in Practice: Does practice make perfect?* Educational Review, 53(2), 113–123.
- Soukakou, E. (2012). *Measuring quality in inclusive preschool classrooms*. Development and validation of the Inclusive Classroom Profile (ICP). Early Childhood Research Quarterly, 27(3), 478-488.
- Şimşek, H., Dağıstan, A., Şahin, C., Koçyiğit, E., Dağıstan Yalçınkaya G., Kart, M. ve Dağdelen, S. (2019). *Kapsayıcı eğitim bağlamında Türkiye’de temel eğitim programlarında çok kültürlülüğün izleri*. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 177-197.
- Şimşek, Ü. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kapsayıcı eğitime yönelik tutum ve özyeterlikleri ile sınıf içi uygulamalara ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Odom, S. L., & Wolery, M. (2003). *A unified theory of practice in early intervention/early childhood special education*. Evidence-based practices. *The Journal of Special Education*, 37(3), 164-173. <https://doi.org/10.1177/00224669030370030601>
- Özel, D., & Çetinkaya Yıldız, E. (2020). Kapsayıcı Eğitim ve Ekolojik Model. *Journal of Inclusive Education in Research and Practice*, 1(2), 16-28.

- Özbek, Ö. Y. & Taner, P. O. (2023). Okul Yöneticilerinin Kapsayıcı Eğitime İlişkin Farkındalıkları Üzerine Sanat-Temelli Bir Çalışma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (1) , 75-96. DOI: 10.57115/karefad.1276345
- Öztürk, M., Tepetaş Cengiz, G.Ş., Köksal, H. ve İrez, S. (2017). *Sınıfında yabancı uyruklu öğrenci bulunan öğretmenler için el kitabı*. (Ed.: Semih Aytekin). MEB Yayınları.
- UNESCO (1994). The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education Salamanca, Spain, UN.
- UNESCO (2000). *The Dakar Framework for Action*. UNESCO.
- UNESCO (2005). *Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All*. UNESCO.
- UNICEF (2012). *The right of children with disabilities to education*. A rights-based approach to inclusive education. Ekim 2015'te erişildi: http://www.unicef.org/ceecis/IEPositionPaper_ENGLISH.pdf
- Ünal, R., & Aladağ, S. (2020). *Kapsayıcı Eğitim Uygulamaları Bağlamında Sorunlar ve Çözüm Önerilerinin İncelenmesi*. *Journal of Interdisciplinary Education: Theory and Practice*, 2(1), 23-42.
- Yardımcı, S. (2015). *Engellik ve Ayrımcılık*. Eğitimciler için Temel Metinler ve Örnek Dersler s.7-17, Karkök Yayınları
- Yılmaz, B., & Karasu, N. (2018). *Okul Öncesi Kaynaştırmada Kalite: Kapsam ve Değerlendirme*. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 19(1), 181-198.
- Yılmaz, H. (2014). Bilgi Liderliğinin İşletme Performansı Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 51–68.
- Wolery M., Pauca T., Brashers M. S., Grant S. (2000). *Quality of inclusive experiences measure*. Chapel Hill: University of North Carolina at Chapel Hill, Frank Porter Graham Child Development Institute.